

PROBLEMATIKA MULTIKULTURNÍ VÝCHOVY V DOPLŇKOVÉM PEDAGOGICKÉM STUDIU

JAROSLAVA PAVELKOVÁ

Abstrakt: *Součástí vzdělávání při doplňkovém pedagogickém studiu pro učitele všeobecně vzdělávacích předmětů je kromě přednášek z předmětů pedagogicko-psychologického bloku, oborových didaktik a odborných i informace o vzniku multikulturní společnosti, o problematice vzájemné tolerance a rovnosti všech lidí bez biologických a kulturních rozdílů (projevy rasismu, náboženské nesnášenlivosti, xenofobie, problémy hendikepovaných a potřebných lidí).*

Klíčová slova: *celoživotní vzdělávání, multikulturní výchova, rasismus, náboženská nesnášenlivost, xenofobie, problémy hendikepovaných a potřebných lidí*

Abstract: *The part of education in complementary pedagogical study for teachers of general educational subjects must be enlarged, except lectures from subjects of pedagogical-psychological block, didactic subjects and special ones, even about information in rising multicultural society and about problems of mutual toleration of all people without biological and cultural differences (demonstrations of racism, religious intolerance, xenophobia and socially discriminated people).*

Keywords: *lifetime education, multicultural education, racism, religious intolerance, xenophobia, intolerance, socially discriminated people*

Úvod

Rychlý vývoj měnících se potřeb současné společnosti spojený s rozvojem informačních technologií klade na každého z nás zvýšený zájem o nutnost celoživotního vzdělávání. Jedná se o různé typy a formy doplňování nových poznatků, poskytované nejrůznějšími vzdělávacími institucemi s úrovní od předškolní výchovy až po kurzy pro seniory - tzv. Univerzitu třetího věku. Jednou z možností této nabídky jsou kurzy zaměřené na získání pedagogické kvalifikace potřebné k výuce na základních a středních školách pro absolventy odborných biologických nebo chemických studijních programů. Toto doplňkové pedagogické studium obsahuje tři vzájemně propojené bloky předmětů: 1/ pedagogicko-psychologický, 2/ oborové didaktiky, 3/ předměty odborné. Kromě těchto cílených přednášek je nutné, aby doplňkové pedagogické studium obsahovalo i informace o vzniku multikulturní společnosti, o problematice vzájemné tolerance a o rovnosti všech lidí bez biologických a kulturních rozdílů (projevy rasismu, náboženské nesnášenlivosti, xenofobie a intolerance, kulturních rozdílů, pochopení nezbytné péče o zdravotně postižené a sociálně znevýhodněné skupiny obyvatelstva, apod.).

Problematika multikulturní výchovy

Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance (1999) poukazuje na tyto existující problémy právě v současné společnosti. Úkol zabezpečovat prevenci proti těmto projevům vyplývá z Ústavy České republiky, z Listiny základních práv a svobod, z Úmluvy o právech dítěte a z ostatních mezinárodních paktů a úmluv, které ústavní orgány ČR ratifikovaly. A právě klíčové místo při vedení dětí a mládeže k toleranci, k posilování pozitivního

postoje k minoritám a lidem různých národností, náboženství a kultur včetně lidí v nouzi, zaujímají školy a školská zařízení (Pavelková 2002). Ty z těchto důvodů musí využívat možnosti celkového výchovného působení, v jehož průběhu jsou žáci přiměřeně svému věku a na základě svých širších sociálních zkušeností podněcováni k diskusi na dané téma. Na tomto základě k účinnější prevenci, MŠMT ukládá ředitelům škol a pedagogickým pracovníkům ZŠ, SŠ, vyšších odborných škol a speciálních a školských zařízení, aby věnovali zvýšenou pozornost vytváření příznivého klimatu školy i jednotlivých tříd. Pedagogická výchova musí být zaměřena k podpoře vzájemného respektu a partnerských vztahů mezi učitelem a žákem, podpořit týmovou spolupráci, sebeúctu, komunikační dovednosti, ale také pocit bezpečí a spoluprožívání. Musí rozvíjet žádoucí altruistické postoje k lidem jiné národnosti, etnické nebo náboženské příslušnosti a k lidem v nouzi. Je nutné nenechat bez povšimnutí žádný projev ani náznak intolerance, xenofobie nebo rasismu, a okamžitě přijímat vhodná konkrétní pedagogická opatření. S žáky je nutné otevřeně diskutovat o uskutečněných besedách, přednáškách, návštěvách filmových a divadelních představení, televizních a rozhlasových pořadech, které obsahově souvisejí s danou tematikou MŠMT. Doporučuje se také využití nabízené spolupráce v oblasti vzdělávání s nestátními subjekty, které mají v programu multikulturní výchovu, vzdělávání Romů, uprchlíků, lidí v nouzi a různých národností a etnik. Obecně lze tedy shrnout, že cílem výchovy v rodině i ve škole by mělo být vychovat silné osobnosti, které budou schopné postarat se samy o sebe v rámci svých možností, ale také postarat se o druhé, pokud toho oni sami nebudou schopni.

V tomto duchu je nutné poskytovat informace a působit i na frekventanty doplňkového pedagogického studia pro učitele všeobecně vzdělávacích předmětů na SŠ a na 2. stupni ZŠ. Jejich čtyřsemestrální kurzy musí obsahovat nové informace zabývající se principy multikulturní tolerance aktivizujících forem výuky (nekonfliktní soužití různých kultur na školách, pochopení základních postupů při utváření občanského právního vědomí, motivace studentů k aktivnímu a pozitivnímu vnímání a jednání v jejich budoucím životě a zvoleném pedagogickém povolání). Je nezbytné naučit se uplatňovat tyto nové závažné informace právě s ohledem na měnící se vztahy ve světě (rychlý technologický rozvoj, masivní migrace obyvatel světa, praktické odstranění hranic pro informace) a s tím spojené i negativní projevy lidského chování, jako např. krutost, nesnášenlivost a vlivy globalizace na demokratickou společnost. Je zapotřebí si uvědomit, že kulturní systémy, zejména jejich integrační hodnotové jádro, zásadně ovlivňují způsoby vnímání, hodnocení světa, událostí, vztahů, času, způsoby myšlení apod. u příslušníků společnosti, ke které daný kulturní systém patří. Z faktu jedinečnosti kultur pak vyplývá i individuální osvojení kulturní struktury osobnosti (hodnoty, vzory, normy chování, znalosti, schopnosti, potřeby, kognitivní a emoční struktury), která má i pro odlišné kultury specifické chápání (Lehmannová 2002). To pak determinuje i vzájemné vztahy ve společnosti, dorozumívání a úspěšnou komunikaci mezi jedinci; mělo by se stát také součástí přípravy učitelů přírodopisu a biologie. Ve vzdělávacích systémech jednotlivých evropských zemí existují v současné době velmi rozdílné modely výchovy k občanství a k vytváření evropské pospolitosti či identity. Přitom by taková výchova neměla být součástí pouze jednoho předmětu, ale měla by se prolínat s přípravou budoucích učitelů i jejich žáků a studentů (Kroupová 2002) s tím, že v některých klasických předmětech bude objem získávaných poznatků větší. Jde hlavně o to, naučit obyvatelstvo osobní iniciativě a nezávislému myšlení s přihlédnutím k potřebám celé společnosti. Tím se zvyšuje i význam výchovy k podpoře občanských hodnot. Škola může daleko lépe plnit svůj úkol pro zlepšení

kvality lidského života, jestliže bude klást větší důraz na uplatnění lidských práv, tolerance, mezinárodního a mezikulturního porozumění i solidarity. Stát se místem, kde se konflikty budeme učit řešit pokojným způsobem a kde bude posilováno demokratické vědomí jedinců. Vše ovšem vychází z předpokladu, že tyto mravní hodnoty budou blízké všem pedagogickým pracovníkům, kteří se budou podílet na výchově a vzdělávání budoucích populací (Kroupová 2002).

„Principy multikulturní tolerance“ byl název pilotního projektu, který se uskutečnil v období akademického roku 2001/2002. Jednalo se o dvousemestrální volitelný předmět otevřený pro studenty druhých a vyšších ročníků Pedagogické fakulty UK v Praze a přednostně oboru speciální pedagogika. Jeho smyslem bylo dát možnost studentům, aby si prakticky mohli ověřit na skutečných i modelových situacích, jejichž vytváření se iniciativně sami účastnili, možnosti nekonfliktního soužití různých kultur. Šlo o to, naučit se základním postupům při utváření občanského právního vědomí a tím posluchače motivovat k aktivnímu a pozitivnímu vnímání i jednání v jejich budoucím životě a zaměstnání. Něco obdobného by se mělo časem (v zkrácené podobě – multikulturní vzdělávání) stát i součástí výuky oborových didaktik. Multikulturní vzdělávání je předkládaný soubor poznatků a fakt, při jejichž zavádění do praxe se členové různých kultur, ať menšinových či většinových, učí hledat společně komunikaci mezi sebou a přitom spolu konstruktivně jednat. Za minimální se považuje osvojení respektu a vzájemné tolerance při poznání a dodržování všeobecných lidských práv a potřeb nejen u zdravé populace, ale i u zdravotně postižených a sociálně znevýhodněných jedinců (Černá 2002). Že se jedná o vážnou problematiku, na kterou nejsou ani naši učitelé ani žáci připraveni, demonstrujeme na rozsáhlém výzkumu, který probíhal v letech 1999 až 2001 pod záštitou nadace *Research Support Scheme*. Zabýval se problematikou lidí v nouzi, bezdomovců a žebráků v Praze. Tato studie se pokusila o antropologicko-sociální rozbor této problematiky, včetně zmapování osobní případové anamnézy sledované skupiny lidí. Následně byly provedeny i rozhovory s obdarovávajícími, kteří dobrovolně na ulici přispěli lidem v nouzi (Pavelková a kol. 2002, Butovskaya a kol. 2004). Na tento nový fenomén, který se naplno projevil v České republice po roce 1989 a má bohužel vzrůstající tendenci, jsme se snažili získat názory dospívající populace a vzbudit o něj všeobecný zájem u společnosti (Pavelková 2004).

Jako jeden z pedagogů, podílejících se na výše uvedeném doplňkovém pedagogickém studiu biologie probíhajícími prezenční formou, snažím se jej rozšiřovat o některá témata, která se přímo týkají vzniku multikulturní společnosti v návaznosti na předměty oborové didaktiky a předmětů odborných. V době, kdy se v důsledku ozbrojeného konfliktu vedeného pod záminkou obrany náboženských myšlenek svět zmítá na pokraji hlubokého společenského rozkolu, je nutné upozornit právě na vzrůstající nebezpečí projevů rasismu, xenofobie, intolerance, nesnášenlivosti i nepřátelských postojů k lidem v nouzi u naší školou povinné mládeže. Někomu z nás se bude jevit toto poukazování na existující sociální problémy v kontextu se současnou celosvětovou situací malicherné. Je nutné si ale uvědomit, že za jakýmkoliv problémem, skrytým třeba pod náboženským obalem, jsou ukryty hluboké společenské příčiny střetávání se ekonomických a politických zájmů různých skupin, které vyúsťují k antagonismu různých sociálních vrstev.

V rámci výuky jsou přednášena tato témata:

- 1/ Vývoj člověka a současná lidská plemena.
- 2/ Rasismus, xenofobie a intolerance, jejich projevy a boj proti nim v současné české společnosti.
- 3/ Nebezpečí zneužívání myšlenek tzv. nerovnocennosti plemen a různých etnických skupin.
- 4/ Kulturní rozdíly mezi antropologickými identitami, vznik multikulturní společnosti s dopadem na českou společnost (soužití, škola, zdravotnická problematika apod.).
- 5/ Pochopení nezbytné péče o zdravotně postižené a sociálně znevýhodněné skupiny obyvatelstva (hendikepovaní, bezdomovci a žebráci).

Nalezení optimální cesty vzdělávání a implementace získaných informací do výuky v této oblasti není jednoduché a není otázkou vlády či školy. Právě v současné době je totiž vznik multikulturní společnosti a její sociální zázemí již ovlivněno národnostním zastoupením žáků a studentů na všech typech vzdělávacích zařízení v České republice. Je proto nutné si osvojovat nenásilné podávání informací o problematice zmíněných témat i v přírodovědných předmětech. Je nezbytné učit a rozvíjet u mládeže žádoucí altruistické postoje k lidem jiné národnosti, etnické nebo náboženské příslušnosti, k lidem v nouzi na základě vědomostí získaných studiem vývojové a etnické antropologie. Na druhé straně je však vhodné inspirovat žáky a studenty ve stávajícím multikulturním světě, kde dochází k přehodnocování definice společnosti, kultury i náboženství k hledání definice své vlastní identity. Prakticky je možné tyto aktivity podpořit návštěvou Hrdličkova muzea člověka na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. K demonstraci jsou zde konkrétní exponáty, které představují jednotlivá lidská plemena, která se odlišují pouze svým obývaným areálem, komplexem dědičných znaků získaných jako adaptace na přírodní podmínky a sociálním, kulturním a náboženským smýšlením. Vše však dokazuje jejich rovnocennost.

Závěr

Vznik multikulturní společnosti sebou přináší celospolečenské změny, které se zákonitě musí odrážet i ve sféře vzdělávání a výchovy dětí a mládeže. Proto je nutné pomocí celoživotního vzdělávání rozšiřovat a doplňovat didaktické znalosti a dovednosti též u učitelů. To platí pro všechny typy pedagogických pracovníků. Naše zkušenost implementace tohoto závažného tématu do doplňkového pedagogického studia se ukazuje jako velmi podnětná, protože vyvolává hlubší zájem o tuto problematiku. Zlepšování výchovy mládeže v uvedeném směru na všech stupních vzdělávání je přijímáno s nadšením a oceněním, protože pomáhá odstraňovat existující nebo vznikající předsudky ve společnosti. V oblasti pregraduálního i dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků je nutné vytvořit další programy pro výuku multikulturní tolerance. Nutné je i zkvalitnění obsahu ucelených řad učebnic z pohledu přínosu naplňování cílů interkulturní výchovy se souladem „Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání“ (2004). Je zapotřebí vypěstovat ve vědomí žáků vstřícný postoj k sociokulturním odlišnostem a přispívat k jejich

porozumění. Již od nejútlejšího věku je nutné se věnovat na základních školách výchově osobnosti, rozvoji jejích kompetencí a sociálních dovedností včetně odstraňování předsudků. Nutné je i vědomé působení na správnou výchovu k toleranci a otevřenosti k problémům druhých lidí. Cílem výchovy v rodině i ve škole by mělo být vychovávat silné osobnosti, které budou schopné postarat se samy o sebe a v rámci svých možností se postarat také o druhé, kteří toho nebudou schopni. Na všechny tyto atributy může působit jen dobře vzdělaný a připravený učitel.

Použitá literatura

AUTORSKÝ KOLEKTIV *Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání (pilotní verze)*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2004.

BUTOVSKAYA, M.L., DIAKONOV, I., VANCATOVA, M., PAVELKOVA, J. Alms-Giving in Modern Urban Societies as a Cross-Cultural Comparison. *Comparative Civilization Review*. Dayton, USA: The International Society for the Comparative Study of Civilization, Spring 2004, vol. 50, pp. 5-22. ISSN 0733-4540.

ČERNÁ, M. Zdravotně postižení a multikulturní tolerance. In *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Praha: Člověk a jeho práva, 2002. svazek 17, s. 58-64. ISBN 80-902345-5-9.

KROUPOVÁ, A. Výchova k lidským právům ve škole – příklad multikulturní tolerance a interkulturní komunikace. In *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Praha: Člověk a jeho práva, 2002. svazek 17, s. 15-33. ISBN 80-902345-5-9.

LEHMANNOVÁ, Z. Mezikulturní komunikace. In *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Praha: Člověk a jeho práva, 2002. svazek 17, s. 34-43. ISBN 80-902345-5-9.

MŠMT. *Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance*. Věstník MŠMT. Praha: SEVT, 1999. ročník LV, sešit 5.

PAVELKOVÁ, J., KRAJČOVÁ, J., VANČATOVÁ, M., BUTOVSKAYA, M. Problematika bezdomovců a žebráků. In Ziegler, V. (ed.). *Ekosystémy a člověk*. Praha: Pedf UK, 2002. s. 106 – 127. ISBN 80-7290-079-X.

PAVELKOVÁ, J. Žijí s námi. *Biologie, chemie, zeměpis*, 2002, roč. 11, č. 4, s. 203-204.

PAVELKOVÁ, J. Příprava učitelů přírodopisu a biologie z pohledu sociální antropologie. *Didaktika biologie a geologie v přípravě a dalším vzdělávání učitelů v České a Slovenské republice*. Příspěvek na konferenci. Praha: Pff UK, 2004, s. 112-118. ISBN 80-86561-14-3.

Internetová adresa

hmc@natur.cuni.cz

RNDr. Jaroslava Pavelková, CSc.

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra učitelství a didaktiky biologie, Viničná 7, 128 44 Praha 2, e-mail: jaryk@post.cz